

Servitus Perpetua'dan Servi Camerae'ye: Orta Çağ Almanya'sında Yahudilerin Hukuki Durumu

Seda Özmen¹

Özet

Orta Çağ Avrupa'sında Yahudilerin hukuki statüsü, yalnızca dini farklılığa dayanan ayrımcılıkla açıklanamayacak kadar çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada, özellikle Orta Çağ Almanya'sında Yahudilerin “*servitus perpetua*” (sürekli kölelik) ve “*servi camerae*” (hazine köleleri) kavramları çerçevesinde tanımlanan statüleri incelenmektedir. Problem, bu statülerin yalnızca teolojik geleneklere değil, aynı zamanda imparatorluk ile papalık arasındaki egemenlik mücadelesine bağlı olarak nasıl şekillendiğidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Yahudilerin yalnızca dini azınlık olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi birer unsur olarak nasıl konumlandırıldığını analiz etmektir.

Çalışmada papa ve imparatorluk fermanları ile konsil kararları olmak üzere birincil kaynaklar sistematik biçimde incelenmiş ve tarihsel açıdan yorumlanmıştır. Teolojik metinler ile seküler belgeler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, Yahudilere yönelik statü değişiminin arka planındaki sosyo-politik dinamikler ortaya konmuştur.

Araştırma bulguları, Yahudilerin zamanla yalnızca “korunması gereken tanıklar” değil, aynı zamanda imparatorluk otoritesine doğrudan bağlı ve ekonomik anlamda sömürülebilir birer “hükümdar mülkiyeti altında özel topluluk” hâline getirildiklerini göstermektedir. “*Servi camerae*” statüsü, Yahudilerin klasik anlamda bir köleliğe indirgenmesini değil, seküler egemenliğin bir yansıması olarak onları mali, siyasi ve hukuki anlamda imparatora bağlayan özgün bir rejimin oluşumunu temsil etmektedir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Teoman Durah İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ozmenseda@beun.edu.tr, 0000-0002-9235-4476.

Giriş

Yahudilerin Orta Çağ Avrupa'sındaki hukuki statüsü, yalnızca normatif düzeyde bir mesele olarak ele alınamaz; aksine toplumsal dönüşüm süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede yalnızca soyut ve dogmatik bir hukuk analizine yönelmek yerine, Yahudilerin konumunu tarihsel ve toplumsal bağlam içinde incelemek gerekmektedir. Zira Yahudi ve Hristiyan toplumları arasındaki hukuki ilişkiler, ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş ve sosyal bileşenler tarafından şekillendirilmiştir. Bu ilişkilerden hareketle, Yahudi-Hristiyan birlikte yaşamına dair sonuçlara ulaşmak, yalnızca normların teorik içeriği değil, aynı zamanda pratikteki uygulanış biçimleriyle birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılar. Ancak bu tür bir analiz, kaynakların sınırlılığı ve parçalı doğası nedeniyle oldukça güçtür. Yahudi hukukuna ilişkin özgün belgelerin azlığı, bölgesel konsil kararlarının ve imparatorluk düzeyindeki düzenlemelerin tespitini zorlaştırdığı gibi, bu normların pratikte ne ölçüde uygulandığını ortaya koymak da ciddi zorluklar barındırmaktadır.

Yahudilerin hukuki statüsü tarihsel süreç boyunca sürekli bir değişim göstermiştir. Bu değişimde kilise, imparatorluk ve yerel şehir otoriteleri arasında giderek karmaşıklaşan ve sıkça değişen ilişkiler belirleyici rol oynamıştır. Katı bir şekilde sınırlandırılmış bir hoşgörü anlayışını temel ilke olarak benimseyen kilise görüşüne karşın, devletlerin yürürlüğe koyduğu yasalar Yahudilere yönelik uygulamalarda oldukça geniş bir yelpazeye yayılmış; kimi zaman Hristiyan toplumun diğer unsurlarıyla neredeyse eşit düzeyde haklar tanınmış, kimi zamansa en sert dışlayıcı ve ayrımcı politikalar hayata geçirilmiştir.

Orta Çağ Avrupa'sında Yahudilerin toplumsal ve hukuki konumu, yalnızca yerel koşullar ya da iktidar yapılarıyla değil, aynı zamanda teolojik söylemlerle de şekillenmiştir. Hristiyanlığın Yahudilere yönelik tarihsel tutumu, onları hem “Tanrı katında suçlu” hem de “korunması gereken bir halk” olarak ikili bir konumda değerlendirmiştir. Bu çelişkili yaklaşım, zamanla “*servitus Judaeorum*” yani “Yahudilerin köleliği ve “*servi camerae*” yani “hazine köleleri” gibi kavramlar üzerinden kurumsallaşmış; Yahudiler, imparatorluk ya da krallık otoritelerine bağlı birer “korunan mülk” hâline getirilmiştir.

Özellikle Kutsal Roma İmparatorluğu'nda 13. yüzyıldan itibaren sistematikleşen *servi camerae* statüsü, Yahudilerin “imparatorluk hazinesine ait serfler” olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu statü, bir yandan Yahudilere belirli düzeyde koruma sağlarken, öte yandan onları ekonomik sömürüye ve

hukuki bağımlılığa açık hale getirmiştir. “Koruma mı, kölelik mi?” sorusu, tam da bu ikili yapının özünü yansıtır.

Bu çalışma, Orta Çağ Almanya’sında Yahudilerin hukuki statüsünü, “*servitus perpetua*” ve “*servi camerae*” kavramları ekseninde; bu statülerin oluşumunu etkileyen ekonomik, siyasi ve dinî koşullar ile papalık-imparatorluk çekişmesi bağlamında analiz etmeyi ve Yahudilerin aynı anda hem “ebedî tanık” hem de “mülkiyet nesnesi” olarak konumlandırılmalarından doğan yapısal çelişkiyi tarihsel belgeler ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Tanıklık Doktrininin *Servitus Perpetua*’ya: Kilise’nin Yahudi Politikası

Orta Çağ Hristiyan dünyasında Yahudilerin hukuki statüsüne ilişkin temel yaklaşımlardan biri, Kilise Babası Aziz Augustinus (354-430) tarafından geliştirilen ve sonraki yüzyıllarda “*testimonium veritatis*” yani “gerçeğin tanıklığı” olarak adlandırılan düşünceye dayanır. Augustinus’a göre, Yahudiler İsa Mesih’i reddetmelerine rağmen, Tanrı’nın ilahi düzeninde belirli bir role sahip olmaya devam etmişlerdir. Buna göre; Yahudiler, kutsal yazıların doğruluğuna istemeyerek tanıklık etmekle yükümlü kılınmışlardır. Dağınık ve aşağılanmış bir halk olarak varlıklarını sürdürmeleri, Hristiyanlar için hem eski antlaşmanın gerçekleştiğini hem de İsa Mesih’in gelişinin ilahi bir plan dâhilinde olduğunu doğrulayan canlı birer kanıt işlevi görmektedir. Augustinus bu doktrin çerçevesinde, Yahudilerin toplumdan tamamen yok edilmemeleri gerektiğini, aksine, alçaltılmış bir halde yaşamaya devam etmeleri gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, Orta Çağ boyunca kilisenin Yahudilere yönelik birçok hukuki düzenlemesine zemin hazırlamış; Yahudilerin varlıklarının hoşgörülle ama sınırlı haklarla kabul edilmesini teolojik bir zorunluluk hâline getirmiştir:

“Bu sebeple, Yahudiler kendi krallıklarından sürüldüler ve dünya üzerine dağıtıldılar; böylece her yerde, nefret ettikleri inanca tanıklık etmeye zorlanmış oldular. Gerçekten de tapınaklarını, kurbanlarını, kahinlik makamlarını ve krallıklarını kaybettikten sonra bile, birkaç eski ritüelle kendi adlarına ve soylarına tutunmuşlardır; öyle ki, uluslarla gelişigüzel bir şekilde karışarak yok olmasınlar ve gerçeğin tanıklığını kaybetmesinler. Kısır ve gurur içinde adil kardeşini öldüren Kabil gibi, onlar da bir işaretle damgalanmışlardır ki, kimse onları öldürmesin...Bu yüzden kutsal kitaplar Yahudiler tarafından nesilden nesile aktarılmaktadır ve Tanrı, düşmanlarımız hakkında, onları öldürmediğini -yani, yeryüzünden tamamen yok etmediğini- bize göstermektedir. Çünkü, onları öldürmeyerek yasasını unutmamalarını sağlamıştır; zira onlar onu (kutsal yasayı), yalnızca dışsal bir şekilde de olsa,

okuyarak ve gözlemleyerek akıllarında tutmakta; böylece hem kendilerine karşı bir yargı vesilesi olmakta, hem de bize tanıklık sunmaktadırlar.”²

Bu anlayış, Orta Çağ boyunca Yahudilere yönelik hem koruyucu hem de sınırlayıcı birçok kilise politikası için teolojik bir temel teşkil etmiştir. Aziz Augustinus'un Yahudilere ilişkin geliştirdiği tanıklık doktrini, yalnızca teolojik düzeyde bir argüman olarak kalmamış; Orta Çağ boyunca kilise babalarının, piskoposların ve papaların Yahudiler hakkında verdikleri kararların, yazdıkları mektupların ve ilan ettikleri düzenlemelerin temel dayanaklarından birini oluşturmuştur. Bu bağlamda Yahudilere karşı uygulanan hukuki ve toplumsal politikalar, bir yandan onların fiziksel varlıklarının korunmasını amaçlarken, diğer yandan dinsel ve toplumsal aşağılanmışlıklarının devam ettirilmesi yönünde şekillenmiştir.

Kilise babalarının çeşitli yazılarında ve konsil kararlarında, Yahudilerin sinagoglarının korunmasından, Hristiyanlarla sosyal temaslarının sınırlandırılmasına; kamu görevlerinden dışlanmalarından, Hristiyanlara hizmet etmelerine zorlanmalarına kadar geniş bir düzenlemeler dizisine rastlanmaktadır. Aynı şekilde, papalık makamı tarafından yayımlanan fermanlar ve yazışmalar da, Yahudilerin toplum içindeki “tanıklık” rollerini yerine getirirken hangi sınırlar içerisinde yaşamaları gerektiğini ayrıntılı olarak belirlemiştir. Ancak ilk başta bu sınırlamaların yasal bir karşılığı olmamış, zaman zaman Kilise ve dünyevi iktidarı karşı karşıya getiren tahammül yerini daha sert hukuki kararlara bırakmıştır. Bu durumun en erken örneklerinden biri Vizigot İspanya'sında Yahudilerle ilgili olarak ilk kez “kölelik”ten bahseden 17. Toledo Konsili'nin (694) 8. kanonudur. İlgili kanon, Yahudilerin statüsünü “tanık” olmaları sebebiyle kendilerine tahammül edilen bir grup olmaktan çıkararak “kölelik” seviyesine dönüştürmüştür. Konsil, Yahudi halkını şöyle tanımlar: *“plebs iudaeorum nequissima sacrilegii nota respersa et effusione sanguinis Christi cruenta”* yani *“Yahudi halkı en kötü niyetli, kutsala saygısızlık lekesiyle kirlenmiş ve Mesih'in kanını dökmekle suçlu bulunmuştur”*³

Bu ifade, Yahudilerin bireysel değil, kolektif ve kalıtsal bir suçla damgalandığını gösterir. Artık Yahudiler yalnızca Mesih'in reddedilmesinin tanıkları değil, eylemleri ve varlıklarıyla Hristiyan toplumuna yönelik sürekli bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu, Augustinus'un “zorunlu tanık” halkından sapılarak, “cezalandırılması gereken suçlu bir topluluk” anlayışına

2 Saint Augustine, *Sermons on the Liturgical Seasons*, (*The Fathers of the Church: A New Translation*) çev. Mary Sarah Muldowney, vol. 38, (New York: Fathers of the Church, Inc., 1959), s. 70-71.

3 Amnon Linder, *The Jews in the Legal Sources of the Early Middle Ages*, (Detroit: Wayne State University Press, 1997), 535.

geçildiğinin açık işaretidir. Kanon devam eder: “*suis omnibus rebus nudati, et ipsae resculae fisci viribus sociatae*” yani “*tüm mallarından soyulacaklar ve bu mallar kraliyet hazinesine katılacaktır*”.⁴

Bu hükümle Yahudiler, sadece dini anlamda değil, hukuki ve ekonomik olarak da varlıklarını kaybetmişlerdir. Augustinus, Yahudilerin aşağılanmış ama mülk sahibi bireyler olarak toplumda kalmasını savunuyordu; oysa burada Yahudilerin ekonomik temelini ortadan kaldırılması, onların sadece tanıklık değil, mülksüz köleler hâline getirilmesi amacını güder. En kritik ifade ise şudur: “*per cunctas spaniae provincias perpetuae servituti subactae*” yani “İspanya’nın tüm eyaletlerinde sürekli köleliğe tabi kılınacaklardır”.⁵

Bu açık hüküm, Yahudilerin sadece bireysel olarak değil, tüm nesilleriyle birlikte toplumsal bir sınıf olarak sürekli köle (*servitus perpetua*) statüsüne düşürüldüğünü göstermektedir. 17. Toledo Konsili’nin kararları, Yahudilere ilişkin Augustinusçu doktrinin sınırlarını aşarak, ilahi plan çerçevesinde aşağılanmış tanık olmanın ötesinde, toplumdan aktif biçimde dışlanan ve sürekli köleliğe mahkûm edilen bir azınlık yaratmıştır. Bu geçiş, Orta Çağ boyunca Yahudilere uygulanan ayrımcı politikaların ve Yahudilerin köleliği anlayışının hukuki ve teolojik temellerinden birini oluşturmuştur. Bu çok önemli olmakla birlikte Baron’un ifade ettiği gibi bu konsil kararı Hristiyan ülkelerde yaşayan tüm Yahudilerle ilgili kalıcı bir yasa biçimi olarak değil, suçluları (görünüşte vaftiz olup eski inançlarını devam ettirenleri) cezalandırmaya yönelik geçici bir önlem olarak değerlendirilebilir.⁶

11. yüzyılın sonlarında Avrupa’da meydana gelen dinî ve siyasî dönüşümler, Yahudilerin konumunda önemli değişimlere yol açmıştır. Birinci Haçlı Seferi (1096) sırasında Almanya ve Kuzey Fransa şehirlerindeki Yahudi toplulukları, özellikle Rhineland (Ren bölgesi) şehirlerinde, Haçlı orduları tarafından kitlesel katliamlara uğramışlardır. Bu trajik gelişmeler, Yahudilerin Avrupa Hristiyan toplumunda ne derece korunmasız bir statüde bulunduğunu açık biçimde ortaya koymuştur.

Haçlı seferleri öncesinde dahi, Kilise Yahudiler üzerinde hem koruyucu hem de aşağılayıcı bir tutum sergilemekteydi. Papa I. Gregorius (p.590-604) ve ardılları, Yahudilerin zorla vaftiz edilmelerine karşı çıkmış, ancak onları Hristiyan toplumunda aşağı bir statüde tutmayı meşru görmüşlerdi. Bu yaklaşım, Augustinus’un “*Yahudiler, suçları sebebiyle sürgünde kalmalı*

4 Linder, *The Jews in the Legal Sources*, 536

5 Linder, *The Jews in the Legal Sources*, 536.

6 Salo Wittmayer Baron, *Ancient and Medieval Jewish History*, (New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1972), 287.

ve aşışılmalı, ancak tamamen yok edilmemelidir” şeklinde özetlenebilecek tanıklık doktriniyle uyumluydu.⁷

Ne var ki, Birinci Haçlı Seferi sırasında yaşanan katliamlar, bu doktrinel korumanın fiiliyatta ne kadar yetersiz kaldığını göstermiştir. Kilise'nin merkezi otoritesi, haçlı kalabalıklarını denetleyemediği gibi, birçok yerde din adamları da saldırılara göz yummuş yahut aktif olarak teşvik etmiştir. Bu durum, hem Kilise'nin Yahudilere karşı etkin koruyucu rolünü zayıflatmış hem de papalığı Yahudiler üzerindeki yetki iddialarını artırma yoluna itmiştir.

Özellikle VII. Gregorius (Hildebrand) döneminde (p.1073-1085) Papalık, kendi otoritesinin yalnızca dinî alanla sınırlı olmadığını, siyasi iktidarlar üzerinde de söz hakkı bulunduğunu ileri sürmeye başlamıştır. “*Plenitudo potestatis*” yani “yetkinin tamlığı” doktrini, bu dönemde gelişmeye başlamış ve papa, Tanrı'dan doğrudan aldığı yetkiyle hem ruhani hem de dünyevi alanlarda nihai hakem olduğunu iddia etmiştir.⁸ Bu yeni anlayış, Yahudilere yönelik politikaya da yansımış, özellikle 11. yüzyıldan itibaren Kilise'nin Yahudilere yönelik kölelik doktrinini açık ve kurumsal hale getirmesinin zeminini hazırlamıştır. Bu dönemde yaşananlar, bir yandan Yahudilerin güvenliğinin imparatorların korumasına daha fazla bağlı hale gelmesine, diğer yandan ise papalığın Yahudiler üzerinde hem koruyucu hem baskılayıcı bir otorite kurma girişimlerinin hızlanmasına yol açmıştır.

III. Innocentius'un (p.1198–1216) papalığı, Katolik Kilisesi'nin Yahudilere yönelik tutumunda yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu dönem, Yahudilerin “sürekli köleliğe” mahkûm edildiklerine dair teolojik ilkenin, açık bir hukukî ve siyasal programa dönüştürülmesiyle karakterize edilmektedir. Papa III. Innocentius, daha seçildiği ilk yıllarda Yahudilerin statüsünü düzenlemeye yönelik adımlar atmış, 15 Eylül 1199 tarihinde Yahudilere yönelik hem koruyucu hem de sınırlayıcı hükümler içeren bir dizi uygulama başlatmıştır.⁹ *Constitutio pro Judaeis*¹⁰ yahut *sicut*

7 Solomon Katz, “Pope Gregory the Great and the Jews”, *The Jewish Quarterly Review*, 24, No. 2 (Oct., 1933): 125.

8 Robert L. Benson, “Plenitudo Potestatis: Evolution of a Formula from Gregory VII to Gratian”, *Studia Gratiana* 14 (1967): 205–206.

9 Papa III. Innocentius; Yahudilerin zorla vaftiz edilmesine, ibadetlerinin engellenmesine, sinagog ve mezarlarına zarar verilmesine, mallarının gasp edilmesine ve fiziksel olarak şiddet görmelerine karşı çıkmıştır.

10 *Constitutio pro Judaeis*, Latince anlamıyla “Yahudiler için kararname”, Orta Çağ'da papalar tarafından Yahudi cemaatlerini korumak amacıyla yayımlanan bir dizi resmî belgedir. Bu belgenin ilk kez yaklaşık 1120 yılında Papa II. Calixtus (p. 1119–1124) tarafından bir papa fermanı (papalık bullası) olarak ilan edildiği kabul edilir. Papa III. Innocentius 1199 yılında seçileşlerinin izinden giderek *Constitutio pro Judaeis* başlıklı benzer bir ferman yayımlamış ve bunu 13. yüzyıl boyunca IV. Honorius, IX. Gregorius, IV. Innocentius, III. Alexander gibi birçok papa takip etmiştir. Dolayısıyla, *Constitutio pro Judaeis* belli bir tek belge değil, 12.

Judaeis olarak bilinen ve geleneksel hale gelmiş belgeyi tekrar yürürlüğe sokan Papa III. Innocentius, Augustinus'ın tanıklık doktrinine işaret eden "Onları öldürmeyeceksin, yoksa senin şeriatını unuturlar"¹¹ ifadesiyle başladığı fermanını "Ancak biz, bu fermanın koruması altına yalnızca Hristiyan inancına karşı komplo kurmaya kalkışmamış olanları koymak istiyoruz" diyerek Yahudilere sağlanan koruma hakkını birtakım şartlara bağlamıştır. Yahudilerin aşırı baskıya maruz bırakılmalarını yasaklamasına rağmen, bu koruma onları özgür bireyler olarak değil, Kilise'nin merhametiyle varlığını sürdürebilen bir halk olarak tanımlamıştır¹² 15 Temmuz 1205 yılına ait Papa III. Innocentius'un Sens Başpiskoposu ve Paris Piskoposu'na gönderdiği mektupta geçen "*iudeos, quos propria culpa submisit perpetue servituti, cum dominum crucifixerunt*" yani "Yahudiler, Rab'bi çarmıha gerdikleri için ebedi bir köleliğe mahkum oldular" ifadesi hem bir teolojik açıklama hem de Yahudilere karşı izlenecek politikaların temel ilkesi hâline gelmiştir.¹³ Innocentius'a göre, Yahudilerin Hristiyanlar karşısında herhangi bir siyasi veya toplumsal üstünlük iddia etmeleri mümkün olmamakla birlikte, bilakis onlar Hristiyan toplumuna karşı "*sub timore servili*" yani "serf korkusu" içinde bir yaşam sürmeliydi.¹⁴ Daha da önemlisi, Innocentius döneminde 4. Lateran Konsili (1215) toplanmış, Yahudilerin Hristiyanlardan ayırt edilmesi amacıyla Yahudilere özel ayırt edici kıyafetler giyme zorunluluğu getirmiştir. Konsil ayrıca Yahudilerin Hristiyan hizmetçi çalıştırmalarını ve kamu görevlerinde bulunmalarını yasaklarken, faizle borç verme faaliyetlerine ciddi sınırlamalar getirmiştir.¹⁵ Tüm bu düzenlemeler, Yahudilerin toplum içinde hem görünür bir şekilde aşağılanmasını hem de sosyal ve ekonomik hayatın dışına itilmesini hedeflemiştir. Böylece Yahudi varlığı hem teolojik hem de pratik anlamda "serf" kimliğine indirgenmiştir.

III. Innocentius'un Yahudilere yönelik politikası, yalnızca dinî bir şefkat duygusuyla değil, aynı zamanda güçlü bir siyasi hesaplamayla da şekillenmiştir. Papa, Yahudileri koruma iddiası altında, krallar ve imparatorlar üzerindeki

yüzyıldan 15. yüzyıla kadar papaların tekrar tekrar yayımladığı bir koruma fermanı geleneğidir. Bkz. Rebecca Rist, *Popes and Jews, 1095–1291*, (United Kingdom: Oxford University press, 2016), 78-81.

- 11 K. M. Mezmlar, 59:11.
- 12 Solomon Grayzel, *The Church and the Jews in The XIIIth Century*, (Philadelphia the Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning, 1933), 77-78.
- 13 Friedrich Battenberg, *Das Europäische Zeitalter der Juden*, Band I, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990), 105.
- 14 Guido Kisch, *The Jews in Medieval Germany* (New York: Ktav Publishing House Inc, 1970), 431-432.
- 15 Jacob R. Marcus and Marc Saperstein, *The Jews in Christian Europe* (Cincinnati: Hebrew Union College Press, 2015), 114-118.

yetkisini genişletmek ve Hristiyan toplum düzenini Kilise'nin merkezî otoritesi etrafında sağlamlaştırmak istemiştir. Bu bağlamda Innocentius, krallara ve laik yöneticilere doğrudan emirler göndererek Yahudilerin durumuna müdahale etmiştir. Yahudiler üzerindeki denetimi bir *apostolik yetki* sorunu olarak görerek, Yahudilerin sadece laik yöneticilere değil, doğrudan doğruya Papa'nın temsil ettiği Kilise'ye tabi olduklarını ilan etmiştir. Bu anlayış, ilerleyen yıllarda IX. Gregorius (1227–1241), IV. Innocentius (1243–1254) ve diğer papalar tarafından daha da ileri taşınmış, özellikle Papa IX. Gregorius döneminde Talmud'a yönelik iddialar Yahudilerin hukuki durumunun yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

IX. Gregorius'un *Decretales Gregorii IX* (daha çok bilinen adıyla *Liber Extra*)¹⁶ içinde yer alan “*Item iudaeos potest iudicare papa si contra legem faciant in moralibus*”, yani “aynı şekilde papa, Yahudilerin ahlaki konularda yasaya aykırı hareket etmeleri halinde onları yargılayabilir”¹⁷ ifadesi kilisenin Yahudileri Kilise hukuku bağlamında tanımlanabilir ve müdahale edilebilir bir kategori hâline getirmiştir. Bu, Yahudilerin statüsünde köklü bir dönüşüm anlamına geliyordu. Augustinus'un tanıklık doktrinine dayanan koruyucu söylem geri plana itilirken, Yahudiler ilk kez açık biçimde Kilise hukukunun sapkınlık kategorisine dâhil edilmiştir. Bu ise, papalığın Yahudiler üzerindeki doğrudan yargı yetkisini savunmak için güçlü bir argüman olarak kullanılmıştır. Bu gelişmelerle, Yahudilerin statüsü yalnızca dini değil, aynı zamanda hukuki olarak da kilise mahkemeleri tarafından tanımlanabilir ve yargılanabilir hâle gelmiştir. Böylece Yahudiler, Kilise'nin teolojik sisteminin sınırları içinde değil, onun yargı yetkisi altında tanımlanan bir kategoriye dönüşmüştür.¹⁸

Papa IV. Innocentius, Papa IX. Gregorius'un *Liber Extra*'sı üzerine yapmış olduğu açıklamalı hukuk şerhi *Apparatus in quinque libros decretalium*'da bu durumu daha kesin şekilde ifade etmiş, Papa'nın Yahudilerin iç işlerine müdahale hakkının altını bir kez daha çizmiştir:

“Gerçekten de İsa Mesih'in vekili olan papanın yalnızca Hristiyanlar üzerinde değil, aynı zamanda inançsızlar üzerinde de yetkiye sahip olduğuna

16 Decretales Gregorii IX (daha çok bilinen adıyla Liber Extra), Papa IX. Gregorius'un emriyle Dominiken hukukçu Raymond Penaford'a yaptırılan, önceki beş decretal gözden geçirilerek oluşturulmuş ve 1234'te yayımlanmış olan Katolik Kilisesi'nin kanon hukuku (yani kilise hukuku) için temel teşkil eden bir çalışmadır. Bkz. Robert Somerville and Bruce C. Brasington, *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity* (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2020), 225-230.

17 Alexander Fidora, “The Latin Talmud and the Extension of Papal Jurisdiction over Jews”, *Medieval Worlds* 11 (2020): 159.

18 Fidora, “The Latin Talmud”, 154-161

inanıyoruz; tıpkı Mesih'in tüm insanlık üzerinde yetkiye sahip olduğu gibi... Bu nedenle, Yahudiler ahlaki konularda İncil yasasına aykırı davrandıklarında, kendi yöneticileri onları uygun şekilde cezalandırmazsa veya kendi yasalarına karşı sapkınlık ifade ederlerse, papa onları yargılayabilir.”¹⁹

IV. Innocentius'tan kısa bir süre sonra XIII. yüzyılın en önemli Hristiyan ilahiyatçılarından Thomas Aquinas (Thomas von Aquino) (1225–1274) *Summa Theologiae* isimli eserinde köleliğin sınırlarını yargılama hakkında Yahudi mülklerine el koyma hakkına kadar genişletmiştir:

“Ve bu konuda Kilise bir haksızlık yapmış olmaz, çünkü Yahudilerin bizzat Kilise'nin köleleri olmaları dolayısıyla, Kilise onların malları üzerinde tasarrufta bulunabilir; tıpkı dünyevi prenslerin de tebaaları hakkında özgürlük lehine birçok yasa koymuş olmaları gibi.”²⁰

Bu anlayış, “*servitus iudaeorum*” ya da daha özel olarak burada “*servi ecclesiae*” (Kilise'nin köleleri) doktrininin açık bir yansımasıdır. Thomas Aquinas'ın Yahudileri Kilise'nin “köleleri” olarak tanımlaması, yalnızca mecazi bir ifadeden ibaret değildir. Buna göre Kilise'nin Yahudiler üzerindeki tasarruf yetkisi sadece ruhani değil, mülki ve kamusal bir hak olarak da yorumlamasına olanak sağlamıştır.

2. *Servi Camerae*: İmparatorluk Hazinesinin Köleleri Olarak Yahudiler

“*Servi camerae*” kavramı, Orta Çağ'da Yahudilerin seküler otoriteler nezdindeki statüsünü tanımlamak üzere gelişmiş özel bir hukukî terimdir. Yahudilerin imparatorun yönetimi altındaki statüsünü tanımlayan Latince *servi camerae nostrae* (hazinemizin köleleri) ifadesi, ilk olarak 1236 (1234?) yılında İmparator II. Friedrich tarafından verilen bir ayrıcalık fermanında ortaya çıkmış olsa da bu statü, kökenini Roma İmparatorluğu'nun vatandaşlık dışı topluluklara yönelik egemenlik anlayışına dayandırılarak tarihsel bir meşruiyet zeminiyle temellendirilmeye çalışılmıştır.²¹

Latince kökeni itibarıyla “hazineye ait köleler” anlamına gelen bu terim, Roma hukukunda *servus* (köle) ve *camera* (hazine, saray maliyesi) kelimelerinden türetilmiştir. Almancada Kammerknechtschaft olarak

19 Baron, *Ancient*, 294.

20 “Nec in hoc injuriam facit ecclesia, quia cum ipsi Judaei sint servi ecclesiae, potest disponere de rebus eorum, sicut etiam principes saeculares multas leges ediderunt circa suos subditos in favorem libertatis”. J. Guttman, *Das Verhältniss des Thomas von Aquino zum Judenthum und zur Jüdischen Litteratur*, (Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht's Verlag, 1891): 8.

21 Kenneth R. Stow, “*Servi Camerae Nostrae*”, *Dictionary of the Middle Ages*, ed. Joseph R. Strayer, vol.11 (New York: Charles Scribner's Sons, 1988), 209-211.

adlandırılan bu kavram, Yahudi halkının M.S. 66-70 yıllarındaki savaşta uğradıkları yenilginin ardından Roma imparatorları Vespasianus ve Titus'un onları köleleştirmesiyle ilişkilendirilmiş ve sonraki hükümdarlar da kaçınılmaz olarak Yahudiler üzerinde aynı hakkı talep etmişlerdir.²²

13. yüzyılda Eike von Repkow tarafından kaleme alınan hukuk kitabı Sachsenspiegel'de bu tarihsel dayanak “Yahudi bilgini Flavius Josephus'un (37-110 civarı) Kudüs fatihi Titus'u ağır bir hastalıktan iyileştirdikten sonra, babası İmparator Vespasianus, Yahudilerin her zaman sadık bir koruyucusu olacağına yemin etti” şeklinde yer almaktadır. Yine bir elli yıl kadar sonra yazılmış olan Schwabenspiegel'de ise Titus'un Kudüs'ü ele geçirdikten sonra, esir aldığı Yahudilerin çoğunu, çocuklarını ve torunlarını Roma sarayına teslim ettiği, o günden sonra onların “imparatorluğun hizmetkarları” olduğu ifade edilmektedir. Bundan, iktidarlarını Şarlman'dan ve dolayısıyla dolaylı olarak onun antik Romalı seleflerinden devralan Alman imparatorlarının, imparatorluk sınırları içinde dağılmış tüm Yahudilerin hak sahipleri ve koruyucuları oldukları sonucu çıkarılmıştır.²³

Yahudilerin “*servi camerae*” olarak tanımlanması, Orta Çağ Avrupası'nda teolojik kökenli ayrımcılığın seküler otorite eliyle hukuki ve mali bir rejime dönüştürülmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kilise'nin “*perpetua servitus iudaeorum*” doktrini, Yahudileri Tanrı tarafından cezalandırılmış, ancak yok edilmemesi gereken bir halk olarak konumlandırırken; imparatorlar onları doğrudan kendi mülkleri “*servi camerae nostrae*” yani imparatorluk hazinesinin köleleri olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu yeni hukuki statü, Yahudilerin imparatorluk otoritesine doğrudan bağlanarak korunan, fakat aynı zamanda gelir kaynağı olan bir topluluk olarak yeniden tanımlandığı bir sistem doğurmuştur.

Çeşitli ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bu kavramın nihai anlamını kazanması bir süre almış, kavramın kapsamı ve hakimiyet alanı gittikçe genişlemiştir. Kavramın kurumsal ve hukukî anlamda izlenebildiği ilk belgeler 12. yüzyıla aittir. 6 Nisan 1157 tarihli Worms fermanı, İmparator I. Friedrich (Barbarossa) (i.1155-1190) tarafından yayımlanmış olup, Worms Yahudilerine IV. Heinrich (i. 1084–1105) döneminde verilmiş olan hakların teyidini içermektedir:

“... Zira biz, tüm adalet meselelerinin yalnızca bize yönelmesini istiyoruz. Bu nedenle, kraliyet makamımızın yetkisine dayanarak emrediyoruz ki:

22 Cecil Roth, “*Servi Camerae Regis*”, *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, vol. 18 (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 317.

23 Simon Dubnow, *Weltgeschichte des jüdischen Volkes*, Band 5 (Berlin: Jüdischer Verlag, 1927), 154.

hiçbir piskopos, hazinedar, kont, yargıç ya da başka herhangi biri –yalnızca onların kendi aralarından seçtikleri kişi dışında– onlarla herhangi bir konu ya da adaletin sağlanmasıyla ilgili meselede muhatap olmayı ya da onlara karşı bir işlemde bulunmayı kendine hak görmesin. Bu kişi de yalnızca, yukarıda belirttiğimiz gibi, imparatorun onların seçimi doğrultusunda atadığı kimse olabilir. Özellikle de söz konusu kişiler hazinemize ait sayıldığından, bu durum bizim hoşnutluğumuz çerçevesinde geçerli olacaktır.²⁴

Eski kanun metnine eklenen son cümledeki “*cum ad cameram nostram*” yani “hazinemize ait sayıldığından” ifadesi Yahudilerin imparatorun hazinesine aidiyetini vurgulayan ilk örneklerdendir. Bu bakımdan Yahudilere bazı alanlarda ayrıcalıklar tanıyan erken Orta Çağ yasalarından farklı olarak bu süreçten itibaren Yahudiler direkt imparatorluk hazinesine bağlı sayılmaya başlamıştır. İmparator I. Friedrich’in 18 Şubat 1179 tarihli Ren Frankları’na ait kara barışına (Landfrieden) dair sözlerinde aynı ifadeye yer vermesi kavramın Yahudiler için sürekli hale geldiğini düşündürmektedir:

“Şehirler, köy sakinleri, din adamları, keşişler, kadınlar, tüccarlar, çiftçiler, değirmenler, imparatorluk hazinesine ait olan Yahudiler, avcılar ve *weidelude* olarak adlandırdığımız vahşi hayvan avcıları her gün barış içinde olsunlar...”²⁵

Metinde geçen “*Iudei qui ad fiscum imperatoris pertinent*” yani “İmparatorun hazinesine ait Yahudiler” söylemi I. Friedrich’in Yahudileri kendi mülkü olarak gördüğünün en açık ifadesidir.

Yahudilerin altın, gümüş, taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde serbest tasarruf hakkına sahip olduklarını ve bu malları kendi geleneklerine uygun biçimde kullanabileceklerini belirten, Yahudilerin can güvenlikleri, ibadet mekânları ve mezarlıkları gibi hususlarda da özel koruma altında olduklarını açıkça ifade eden 1182 tarihli Regensburg²⁶ fermanı ise Yahudilerin yalnızca mülkiyet hakkını değil, aynı zamanda ticaret ve miras gibi medeni haklarını da tanıyan ilk belgelerden biridir. Yine bu fermana yer alan: “*omnes ludei in imperio nostro degentes, qui speciali prerogativa dignitatis*

24 *Quia ergo volumus, ut de omni iusticia ad nos tantum habeant respicere, ex nostre regie dignitatis auctoritate precipimus, ut nec episcopus nec camerarius nec comes nec scultetus nec quisquam penitus nisi quem ipsi de se elegerint, de aliqua re vel iusticie exactione cum eis vel adversus eos tractare presumat, nisi tantum ille, quem ex eleccione ipsorum, ut prefati sumus, ipse imperator eis prefecerit, presertim cum ad cameram nostram attineant, (prout) nobis complacuerit. Bkz. Eugen Täubler, Mitteilungen des Gesamtarchivs der Deutschen Juden (Leipzig: Buchhandlung Gustav Fock, g.m.b.h. 1914), 45.*

25 “*Ville, villarum habitatores, clerici, monachi, feminae, mercatores, agricole, molendina, Iudei qui ad fiscum imperatores pertinent, venatores et ferarum indagatores, quos weidelude dicimus, omni die pacem habeant...*” Täubler, *Mitteilungen*, 45.

26 Regensburg, İngilizce’de Ratisbon ve Fransızca’da Ratisbonne olarak da bilinir, Güneydoğu Almanya’daki Bavyera eyaletinde bir Alman şehridir.

nostre ad imperialem cameram nostram dinoscuntur pertinere — iudei nostri Ratisponenses” yani “İmparatorluğumuzda yaşayan tüm Yahudiler, özel bir ayrıcalıkla bizim imparatorluk hazinemize ait oldukları tanınanlar — bizim Ratisbon Yahudilerimiz” ifadesi Yahudilerin aynı konumu sürdürdüklerini göstermektedir.²⁷

Yahudilerin saray-imparatorluk hazinesine ait olduğunu bildiren belgelere bu tarihten itibaren sıklıkla rastlanmaktadır.²⁸ Ancak bu belgelerdeki ifadeler incelendiğinde bunların sadece hazineye aitlik vurgusuyla yetindiği ve bölgesel Yahudi cemaatleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bu noktada *servi camerae* yani hazine köleleri kavramı ilk kez II. Friedrich (i.1220-1250) tarafından 1236 yılının temmuz ayında yayımladığı fermanla yer almaktadır.

I. Friedrich'in Worms Yahudilerine verdiği ayrıcalıkları bütün Alman Yahudilerine tanıdığını bildirdiği fermanın giriş kısmına II. Friedrich şöyle demektedir:

“Kutsal ve bölünmez Üçleme'nin adıyla. Tanrısal merhametin yardımıyla II. Friedrich, her daim yüce Roma İmparatoru, Kudüs ve Sicilya Kralı. Her ne kadar imparatorluk makamının yüce ayrıcalığı, Roma İmparatorluğu'na tâbi olan herkes üzerine koruyucu kolunu uzatmakla yükümlü olsa ve iman savunmasının bir gerçeği olarak, yukarıdan takdir edilen ilahi tasarruf uyarınca Mesih'in sadık kullarını özel bir iltifatla desteklemesi uygun olsa da yine adaletin ilkeleri uyarınca inançsızlara da hakları verilmelidir; onlar, kendisine özel olarak emanet edilmiş bir halk gibi, merhametle yönetilmeli ve adaletle korunmalıdır. Ta ki yüceliğimizin koruması altında bulunan inançlılarla birlikte, güçlüler tarafından zorbalıkla ezilmesinler. Bu nedenledir ki, işbu belgenin içeriğiyle şimdiki kuşak ve gelecek nesil bilsin ki, Almanya'daki tüm hazinemizin köleleri yüceliğimize yalvardılar, şöyle ki, aziz imparator olan atamız, kutlu hatıralı Friedrich'in Worms Yahudilerine ve onların bağlılarına verdiği ayrıcalığı, lütfumuzla Almanya'daki tüm Yahudiler için onaylamamız uygun görülmelidir. Söz konusu bu ayrıcalığın içeriği şöyledir:...”²⁹

27 Täubler, *Mitteilungen*, 51.

28 1216 yılına ait belgede Yahudilerle ilgili olarak: “*fideles nostri Ratisponenses iudei*” yani “Bizim sadık Ratisbonlu Yahudilerimiz” ifadesi; 1233 yılına ait belgede: “*omnes ludei degentes et habitantes in Ratispona . . . quemadmodum ad nostram et imperii cameram spectare noscuntur*” yani “tüm Ratisbon'da yaşayan ve orada ikamet eden Yahudiler... nasıl ki bizim ve imparatorluğumuzun hazinesine ait oldukları kabul ediliyorsa” ifadesi; 1236 yılına ait başka bir belgede de: “*Iudei . . . tam in imperio quam in regno nobis communi iure immediate subiacent*” yani “Yahudiler... hem imparatorlukta hem de krallıkta bize ortak hukuk uyarınca doğrudan tâbidirler” ifadesi yer almaktadır. Täubler, *Mitteilungen*, 51-52.

29 “*In nomine sancte et individue Trinitatis. Fridericus secundus divina favente clemencia Romanorum imperator semper augustus, Ierusalem et Sycilie rex. Etsi augustalis preeminencia dignitatis teneatur ad omnes imperio Romano subiectos brachium sue defensionis extendere et tamquam ad tutamen fidei de superna dispensacione provisa fideles Christi favore fovere deceat speciali, nichilominus tamen ad*

II. Friedrich tarafından “*servi*” ifadesinin eklenmesiyle imparatorluğun “köleleri”ne dönüşen Yahudilerin hukuki durumu pek çok fermanla artık bu haliyle yer almaya başlamıştır.³⁰ Hem bölgesel Yahudi cemaatlerinin³¹ hem de imparatorluk genelindeki Yahudilerin hakları tanımlanırken bundan sonra *servi camerae* kavramının kullanımı yaygınlaşmıştır. Böylelikle Yahudiler için yerel veya özel değil, imparatorluk ölçeğinde bir statünün tesis edildiği görülmektedir. Bunun doğrudan sonucu olarak 1236’dan itibaren Yahudiler yalnızca bireysel olarak değil, kurumsal cemaatler düzeyinde de *servi camerae* olarak tanınmaya başlanmış, bu tanım tüm Orta Çağ boyunca Almanya’da geçerli olmuştur. Bu statü, klasik feodal yapıdan farklı olarak kişisel sadakat değil, mali tasarruf temelinde işleyen bir hukukî ilişki yaratmıştır. Yani “*servi camerae*” ifadesindeki “*servi*” unsuru gerçek anlamda bir kölelik ilişkisini değil, imparatorlukla Yahudiler arasındaki doğrudan mali ve koruyucu bağılığı ifade etmektedir. Bu bağlamda, bu statünün klasik Orta Çağ köleliği veya serfliğiyle özdeşleştirilmesi mümkün değildir. Nitekim, Yahudiler bu statü altında hem ticaret yapma hem mülkiyet sahibi olma hem de hukuki temsil hakkına sahip olmuşlardır. Bu durum, onları klasik anlamda “*servus*” (köle) olmaktan çıkarıp, kamusal koruma altındaki özel bir topluluk haline getirmiştir.³²

Bu fermanla Yahudilere tanınan *servi camerae nostrae speciales* statüsü, onları klasik tebaa tanımının dışına çıkararak açıkça bir *ius singulare* (özel hukuk) kapsamına yerleştirmiştir. Bu istisnai hukukî rejim, Yahudilerin sadece vergi yükümlüsü değil, aynı zamanda doğrudan imparatorluk iradesiyle tanımlanan

iusticie moderamina constituta infidelibus debitum est, eos velut peculiarem commissum sibi populum pie regere ac iuste tueri, ne cum fidelibus in culminis nostri protectione degentes a potencioribus per violenciam opprimantur. Hinc est itaque, quod presentis scripti serie noverit presens etas et successiva posteritas, quod universi Alemannie servi camere nostre nostre celsitudini supplicarunt, quatenus privilegium divi augusti avi nostri Friderici felicitis memorie indultum Wormaciensibus ludeis et consodalibus eorum dignarentur de nostra gracia universis ludeis Alemannie confirmare. Cuius privilegii tenor talis est:...” Täubler, *Mitteilungen*, 46.

- 30 II. Friedrich’in “serflerim” diye bahsettiği iki Yahudi’nin (metinde isimleri C. ve O. şeklinde kısaltılmıştır) talebi üzerine yayımladığı bir diğer ferman şu şekildedir: “Yahudi halkının zayıflığını nedeniyle Yahudilerin hepsi, topluca ve her biri ayrı ayrı Hristiyan hukuku ve imparatorluk ayrıcalığı gereği Bizim yönetimimiz ve yaşamımız altındaki topraklarda nerede yaşarlarsa yaşasınlar, Onların hazinemizin özel köleleri (*servi sunt nostrae camerae speciales*) olduklarını göz önünde bulundurarak, C. ve O. [sic] adlı kölelerimizin şahıslarını, oğullarını, kızlarını ve tüm mallarını, talepleri doğrultusunda, Bizim ve İmparatorluğumuzun özel koruması altına alıyoruz. Salo Wittmayer Baron, *A Social and Religious History of The Jews*, Vol. 9 (New York and London: Columbia University Press, 1965), 143.
- 31 Kavramın bölgesel anlamda kullanımı için Venedik Yahudilerini konu edinen fermanın şu kısım örnek gösterilebilir: “*quod nos iudeos Wienne, servos camere nostre, sub nostre et imperiali protectione recipimus*” yani “Viyana’daki Yahudileri, hazinemizin kulları olarak, kendi korumamız ve imparatorluk koruması altına aldığımızı bildiririz”. Battenberg, *Das Europäische*, 108.
- 32 Willy Cohn, “Kaiser Friedrich II und die Deutschen Juden”, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 63, No.3 (1919): 317-318.

birer kamusal varlık olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Yahudilerin durumu, Orta Çağ kamu hukukunun içinde oluşturulmuş bir istisnaî anayasal alanı temsil eder. Bu belge yalnızca bir ayrıcalık değil, bir kamusal bağlılık rejiminin formülüdür. Almanya Kralı I. Rudolph'un 6 Aralık 1286 tarihli, kaçak Yahudilerin mallarının müsaderesine ilişkin fermanı, bu ilişkinin hukuki kavramına dair net bir bakış sunmaktadır:

“Zira tüm Yahudiler, hem bireysel hem de toplu olarak, hazinemizin kulları (*servi camerae nostrae*) olup şahısları ve tüm mallarıyla birlikte özel olarak bize ya da kendilerine tarafımızdan ve imparatorluk tarafından *feodum* olarak tahsis edilmiş olan prenslere ait bulunduğundan, eğer bu Yahudilerden bazıları efendilerinin ya da bizim özel iznimiz ve rızamız olmaksızın denizaşırı ülkelere kaçıp gerçek bağlılıklarından uzaklaşmak isterlerse, onların taşınır ve taşınmaz tüm mallarına—nerede bulunursa bulunsun—biz ya da kendilerinin ait oldukları prensler hukuken el koyabilir ve bunları haklı olarak kendi yetkimize alabiliriz.”³³

Servi camerae statüsü, Yahudileri klasik anlamda bir vatandaşlıktan çıkarıp, anayasal, mali ve hukuki bakımdan hükümdarın iradesine bağlı birer varlık hâline getirmiştir. Bu statü, Yahudilere yerel baskılara karşı koruma sağlamakla birlikte, aynı zamanda onları hükümdarların ekonomik ihtiyaçlarına göre kullanılabilir, devredilebilir ve gerektiğinde yok sayılabilir bir pozisyona da indirgemıştır.

2.1. *Servi Camerae*'nin Doğuşuna Etki Eden Ekonomik, Siyasi ve Dini Koşullar

Servi camerae kavramının oluşumunda ilk belirleyici unsur, Yahudilerin ekonomi alanındaki işlevleridir. Orta Çağ'da faizle borç verme, uzak mesafeli ticaret, gümüş ve altın piyasaları gibi finansal alanlarda Hristiyanlara kıyasla daha esnek bir pozisyona sahip olan Yahudi toplulukları, özellikle şehirleşmenin hız kazandığı 11. ve 12. yüzyıllarda Avrupa'da mali yapının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu ekonomik etkinlik, onları yalnızca ticari aktör değil, aynı zamanda yöneticiler açısından korunması gereken bir vergi ve kredi kaynağı haline getirmiştir.

33 "Cum universi et singuli Judei, utpote camere nostre servi, cum personis et rebus suis omnibus specialiter nobis attineant vel illis principibus, quibus iudem Judei a nobis et imperio in feodum sunt concessi, dignum et justum est ac utique consonum rationi, ut, si aliqui Judeorum huiusmodi facti profugi sine nostra sive domini sui speciali licencia et consensu se ultra mare transtulerint, ut se a vero dominio alienent, de illorum possessionibus, rebus et bonis omnibus, tam mobilibus quam immobilibus, ubicunque ea reperiri contigerit, nos vel domini, quibus attinent, licite intrromittere debeamus ac ea non immerito nostre attrahere potestati." Guido Kisch, "The Jewry-Law of the Medieval German Law-Books: Part II. The Legal Status of the Jews", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 10 (1940): 131.

Bu durumun hukuki ve siyasi yansıması, özellikle Speyer ve Worms gibi şehirlerde Yahudilere verilen ayrıcalık belgelerinde açıkça görülmektedir. 1084 tarihli Speyer ayrıcalığı, Piskopos Rüdiger Huzmann tarafından kaleme alınmış ve Yahudilere hem maddi haklar hem de sosyal koruma sağlamıştır. Belgede şu ifadeye yer verilir: “Speyer köyünü bir şehir yaptığımda, Yahudileri buraya toplayarak yerimizin onurunu [veya: ‘değerini’ (*honorem*)] birçok kez artırabileceğime inandım”. Bu sözler, piskoposun Yahudi varlığını ne denli değerli gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu değer nedenleri ise episkopal fermanın devamında daha da netleşmektedir. Yahudilere, diğer şeylerin yanı sıra, ticaret yapma ve altın ile para değişimi hakkı tanınmıştır. Kendilerine, Speyer’deki Hristiyan halkın yerleşim alanı dışında, piskoposluk mülkünden bir yerleşim bölgesi tahsis edilmiş ve bunun karşılığında yıllık yalnızca 3,5 pound Speyer akçesi gibi nispeten düşük bir bedel ödemeleri öngörülmüştür. Piskopos, Yahudi yerleşiminin etrafına bir duvar inşa ettirmiştir; bu da Yahudilerin “ayaktakımının küstahlığıyla kolayca rahatsız edilmemeleri” için yapılmıştır.³⁴

Burada Yahudilere verilen koruma, doğrudan yöneticinin iradesine dayanmaktadır. Bu erken ayrıcalıklar, Yahudilerin ekonomik değerini tanımakla kalmaz, aynı zamanda onları yöneticilerin kendi egemenlik alanları içine çeken bir politikaya işaret eder. Worms’ta 1090 ve 1157 yıllarında verilen benzer ayrıcalıklar da Yahudilerin malları, ticari faaliyetleri ve cemaat içi yaşamlarına dair özerkliklerini genişletmiş; bu haklar doğrudan hükümdarların yahut piskoposların koruyuculuğuna bağlanmıştır. Özellikle 1103 tarihli Mainz Barış’ında Yahudiler, *homines minus potentes* (zayıf insanlar) olarak tanımlanmış ve şiddete karşı yasal koruma altına alınmıştır.³⁵ Bu gelişme, Yahudilerin şehirlerarası ticaret yollarında, pazar alanlarında ve kredi sistemlerinde korunması gereken stratejik aktörler olarak kabul gördüğünü göstermektedir. Ancak Yahudileri imparatorluk hazinesine bağlayan yeni yasa onları bir hukuk süjesi değil, doğrudan mülkiyetin konusu olarak değerlendirildiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlayış, klasik feodal düzenin ötesine geçerek Yahudilerin yerel soylulara değil, doğrudan taç sahibine – krala ya da imparatora – ait birer kamusal mülk haline gelmelerine yol açmıştır.

Bu statü karşılığında Yahudi toplulukları, imparatorluk hazinesine düzenli olarak vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır. Vergi uygulamasına dair en erken

34 Werner Transier, “Speyer: The Jewish Community in the Middle Ages”, in *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, ed. Christoph Cluse (Belgium: Brepols Publishers, 2004) 436.

35 Wanda Kampmann, *Deutsche und Juden*, (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1981), 21.

sayısal kayıtlar, 1241 tarihli imparatorluğun hazine odası belgelerinde yer almakta ve Yahudi cemaatlerinin vergi yükümlülüğünü niceliksel olarak göstermektedir. Söz konusu belgelerde, esas olarak imparatorluk şehirleri hedef alınmış ve bu şehirlerdeki Yahudi nüfusa, yerel Hristiyan nüfusla orantısız şekilde yüksek vergiler tahakkuk ettirilmiştir. Örneğin Boppard kentinde Hristiyan yerleşikler yılda 80 mark vergi öderken, Yahudi cemaati için bu tutar 25 mark olarak belirlenmiştir; bu oran, Yahudilerin kent nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturduğunu varsayar ki, bu gerçekçi değildir. Benzer orantısızlıklar Sinzig, Duisburg, Dortmund ve Oppenheim gibi şehirlerde de gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, Yahudi cemaatlerinin vergiyi doğrudan imparatorluk odasına teslim etmekle yükümlü olmaları, onlara bu konuda belirli bir özerklik kazandırmış olabilir. Bu yapı sayesinde, cemaat içi vergi dağılımı kendi iç düzenlemeleri doğrultusunda belirlenebilmiştir. Ayrıca Yahudilerin, İmparatorluk ve Serbest Şehirler bölgesinde toplanan tüm vergi gelirlerinin yaklaşık %16'sını üstlenmiş olmaları, vergi kapasitelerinin çağdaş yöneticiler nezdinde oldukça yüksek değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.³⁶

Yahudilere yönelik *servi camerae* statüsünün şekillenmesinde, tarihsel olarak bir dizi kriz ve şiddet dalgası neticesinde seküler otoritelerin Yahudiler üzerinde daha doğrudan bir egemenlik kurma ihtiyacının etkili olduğu söylenebilir.

1096'daki I. Haçlı Seferi sırasında Speyer, Worms ve Mainz gibi şehirlerde yaşanan kitlesel katliamlar³⁷, imparatorluk otoritesinin Yahudi toplulukları üzerindeki etkinliğinin zayıf kaldığını göstermiştir. Mainz Piskoposu Ruthard gibi yerel yöneticilerin bireysel koruma çabalarına rağmen, haçlı gruplarının yönlendirdiği organize pogromlar, Yahudilerin can güvenliğini temin edecek merkezi bir yapının eksikliğini gözler önüne sermiştir. Bu olaylar, imparatorluk bünyesinde Yahudilerin doğrudan merkeze bağlanması gerektiği yönünde siyasi bir eğilimi teşvik etmiş; *servi camerae* kavramının temelleri böylece bu kriz bağlamında atılmıştır. 1103 Barışı'na "*Juraverunt pacem... ecclesiis, clericis, monachis, laicis, mercatoribus, mulieribus ne vi rapiantur, Judeis*" yani "Kilise mensuplarına, din adamlarına, keşişlere, din dışı halka,

36 Battenberg, *Das Europäische*, 109. Nitekim 'Yahudi dostu' olarak anılan IV. Ludwig, 1342 yılında, sonradan Goldener Opferpfennig olarak adlandırılacak olan yıllık baş vergisini yürürlüğe koymuştur. Bu düzenlemeye göre, 12 yaşından büyük ve en az 20 florin değerinde mal varlığına sahip her Yahudi, yılda 1 florin vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Ancak ilerleyen süreçte Yahudiler, imparatorluk hazinesinin başlıca gelir kalemlerinden biri hâline gelirken, üzerlerindeki ekonomik ve hukuki tasarruf yetkisi çoğu zaman imparator tarafından yerel otoritelere devredilmiş ve böylece hem merkezi hem bölgesel düzeyde idari manipülasyona açık hâle gelmişlerdir. Bkz. Heinz Thomas, *Ludwig der Bayer [1282-1347] Kaiser und Ketzer* (Germany: Verlag Friedrich Pustet, 1993), 292.

37 Alfred Haverkamp, *Jews in the Medieval German Kingdom* (Online Edition: Trier University Library, 2015), 20-22.

tüccarlara, kadınlara – zorla kaçırılmamaları için – ve Yahudilere barış sözü verdiler” denilerek Yahudilerin dahil edilmesi bu tezi güçlendirmektedir.³⁸

12. yüzyılın ortalarından itibaren bu statü kurumsallaşmaya başlamış, ancak ilerleyen yüzyıllarda Yahudiler bu korumanın sınırlarını yeniden deneyimlemek zorunda kalmışlardır. 1235 yılı aralık ayında, Almanya’nın Fulda kenti civarında yaşayan bir değirmencinin beş çocuğunun ölümü üzerine bölgedeki Yahudiler ritüel cinayetle³⁹ suçlanmış ve 34 Yahudi haçlılar tarafından infaz edilmiştir. Bu gelişme üzerine İmparator II. Friedrich, Yahudilerin Hristiyan kanı kullanarak ayın yaptıkları iddiasını bilimsel gerekçelerle reddetmiştir. Fulda’daki ve genel olarak Almanya’daki Yahudilerin suçsuz olduğunu bildiren II. Friedrich⁴⁰ bu tür suçlamaların kiliselerde ve diğer yerlerde dile getirilmesini yasaklamış ve bir fermanla onlara iyi davranılmasını bildirmiştir: “*cum in servis suis dominus honoratur, quicumque se Judeis servis nostris favorabiles et benevoles exhibuerint, nobis deferre non dubitent*” yani “Efendi, hizmetkârları aracılığıyla onurlandırıldığından, Yahudilere karşı nezaket ve iyilik gösterenlerden kesinlikle memnun olacağız”.⁴¹

1240 yılında Paris’te başlayan “Talmud Mahkemesi” süreci ise Yahudi inanç metinlerinin sistematik olarak yargılandığı ilk olaylardan biri olmuştur. Papa IX. Gregorius’un çağrısıyla başlayan bu süreçte, Talmud’un Hristiyanlığa hakaret içerdiği iddiasıyla Yahudi bilginler yargılanmış ve 27 Haziran 1240 tarihinde Talmud suçlu bulunmuştur. 1242 yılının haziran ayında yaklaşık yirmi dört araba dolusu Talmud metni Paris’te kamuya açık şekilde yakılmıştır.⁴² Bu durum, Yahudilerin inanç sistemine yönelik doğrudan bir saldırı teşkil etmiş; *servi camerae* statüsünün dinî özgürlükleri koruma noktasında ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. II.

38 Grayzel, *The Church* 348.

39 “Ritüel cinayet” ithamına göre; Yahudiler Orta Çağ’da Avrupa’nın pek çok şehrinde özellikle Hristiyan çocukları kaçırıp öldürerek kanlarını dinsel törenlerinde kullandıkları iddiasıyla suçlanmış, bunun neticesinde şiddete maruz kalmışlardır. Bkz. Hannah R. Johnson, “Stories People Tell: The Blood Libel and the History of Antisemitism”, *Law & Literature*, 28, No. 1 (2016): 11-26.

40 “Ne Eski Ahit ne de Yeni Ahit, Yahudilerin insan kanına susadığını belirtir; aksine hem Kutsal Kitap’ta hem Musa’nın yasalarında hem de İbranice “Talmud” olarak bilinen Yahudi dini kurallarında, Yahudilerin kendilerini kandan uzak tutmaları gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Hayvan kanını tatmaları bile yasak olan kimselerin, insan kanına susamış olmaları elbette düşünülemez: çünkü bu düşünce dehşet vericidir; doğaya aykırıdır. Yahudiler ile Hristiyanlar arasında var olan insanî bağı yok sayar ve ayrıca, hiç kimse isteyerek canını ve malını tehlikeye atmaz”. Bkz. Albert Ehrman, “The Origins of the Ritual Murder Accusation and Blood Libel”, *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 15, No. 4 (Spring 1976): 87-88.

41 Baron, *Ancient*, 302.

42 H. Graetz, *History of Jews*, vol.3 (London: David Nutt, 1892), 594-597.

Friedrich'in bu olaya doğrudan müdahalesi olamasa da dönemin papası IX. Gregorius ile olan mücadelesi onun Yahudiler lehine bir tavır takınmasında etkili olmuştur.

Orta Çağ boyunca Katolik Kilisesi ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu arasındaki yetki ve meşruiyet rekabeti, Yahudilerin hukukî statüsünün biçimlendirilmesinde kritik bir zemin hazırlamıştır. II. Friedrich bu tür olaylar karşısında imparatorluğun Yahudiler üzerindeki koruma hakkını hatırlatma yoluna giderek papanın rakip koruma taleplerini engellemeye çalışmış; böylece Yahudilerin üzerinde tek gücün kendisi olduğu hatırlatmıştır. Papa IX. Gregorius'a Eylül 1236'da yazmış olduğu mektubunda o dönemde imparatorluğun topraklarındaki (ve Güney İtalya'daki) Yahudilerin, papanın değil, doğrudan kendisinin otoritesine tabi olduğunu belirtmiştir: “*iudeos autem etsi tam in imperio quam in regno nobis communi iure immediate subiaceant*” yani “Yahudiler ise hem imparatorlukta hem de krallıkta bize ortak hukuk uyarınca doğrudan tâbi olsalar da...”⁴³

IX. Gregorius, bu durumda imparatorun Kilise haklarını ihlal ettiğine dair bir listeye karşılık vermiş, bu listeye Sicilya'daki bazı kiliselerin Yahudiler üzerindeki geleneksel denetimlerinden mahrum bırakıldıkları suçlamasını da dahil etmiştir. Bu suçlamaya imparator şu yanıtı vermiştir: “Bizim imparatorluğumuzda ve krallığımızda Yahudiler, ortak hukuka göre doğrudan bize bağlıdır. Biz onları, bizim otoritemizden daha üstün olan ve onlar üzerinde özel haklar iddia etme yetkisine sahip olan herhangi bir kiliseden almadık.”⁴⁴

II. Friedrich açıkça, antik Roma hükümdarlarının halefi olarak imparatorun Batı dünyası üzerinde bağımsız şekilde hüküm sürdüğünü ve onun *regnum* ya da *imperium*'unun, papalığın *sacerdotium*'undan önceye dayandığını ifade etmiş ve karşılığında Papa IX. Gregorius tarafından aforoz edilmiştir. Kısaca bu dönemde Yahudiler yalnızca mali nedenlerle değil, aynı zamanda seküler egemenliğin simgesi olarak da imparatorluk hakimiyetine dahiledilmişlerdir. İmparatorluk politikası Yahudilerin korunması meselesine, sadece dini hoşgörü değil, aynı zamanda papalığın yargı yetkisine karşı seküler üstünlüğün iddiası olarak yaklaşmıştır.⁴⁵

43 Battenberg, *Das Europäische*, 107.

44 Baron, *A Social*, 144.

45 Baron, *A Social*, 142; Baron, *Ancient*, 304.

Sonuç

“*Servitus perpetua*” – Yahudilerin, Tanrı katındaki suçu nedeniyle tarih boyunca ceza olarak toplumlar içinde aşağı statüde yaşamaya mahkûm edildikleri fikri – Orta Çağ Hristiyan teolojisinde derin bir yer edinmiştir. Bu anlayış, yalnızca teolojik düzlemde değil, aynı zamanda hukuki ve siyasal uygulamalarda da kendine zemin bulmuştur. Ancak Orta Çağ Almanya’sında *servi camerae* statüsünün inşası, bu geleneksel kölelik fikrinin otomatik bir yansıması olmaktan ziyade, hem Yahudilere yönelik olumsuz tarihsel deneyimlerin hem de imparator-papa arasında giderek derinleşen iktidar mücadelesinin bir ürünüdür. Yahudiler, sadece “dini azınlık” olarak değil, aynı zamanda ekonomik, mali ve sembolik birer unsur olarak görülmüştür. Papalık, onları “infideles” olarak Kilise’nin tahakkümünde görmek isterken; imparatorluk, onları doğrudan kendi hâkimiyet alanına alarak bir tür mali ve siyasal araç olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda *servi camerae*, Yahudilerin Kutsal Roma Germen imparatoruna doğrudan bağlılığını tesis eden, ancak bunu klasik anlamda bir kölelik ilişkisiyle değil, kamusal koruma ve denetimi içeren bir hukuk formülüyle gerçekleştiren bir kavramdır. Yahudiler bu statüyle, imparatorluk hazinesine ait sayılarak, yerel tahakkümlerden korunmayı hedeflemiş; fakat bu aynı zamanda onları imparatorun mali kaynağı ve siyasal gücünün görünür simgesi hâline de getirmiştir. Dolayısıyla *servi camerae*, Orta Çağ’daki kölelik ya da serflik düzeniyle birebir örtüşmeyen, özgün ve karmaşık bir statüdür. Yahudiler bu düzenlemeyle ne klasik köle ne de feodal anlamda toprağa bağlı serf konumuna indirgenmiştir. Buradaki “*servi*” terimi, mülkiyet nesnesi olmaktan ziyade, doğrudan bağlılık ve yüksek düzeyde denetim anlamında kullanılmakta, bu da Yahudilerin statüsünü hem korunmaya hem de kontrol altına alınmaya yönelik ikili bir hukuki çerçeveye oturtmaktadır. Bu statünün özellikle II. Friedrich’in imparatorluğu sırasında kurumsallaşması, yalnızca bir idari tercih değil, aynı zamanda papalığın teolojik taleplerine karşı seküler egemenliğin bir tezahürüdür. Yahudiler, bu bağlamda yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal birer “egemenlik taşıyıcısı” olarak imparatorluk yapısına entegre edilmiştir. Ancak bu statü, imparatorluğun merkezi gücünün zayıfladığı ve papalıkla çatışmanın derinleştiği anlarda Yahudiler için bir güvence olmaktan çıkmış, yerel güçlerin keyfi uygulamalarına açık hâle gelmiştir. Sonuç olarak, *servi camerae* statüsü Orta Çağ Avrupa’sında hüküm süren güç dengelerinin ortasında şekillenmiş benzersiz bir vasallık türünü temsil eder. Bu durum, Yahudi varlığının yalnızca inanç değil, aynı zamanda egemenlik sorunu olarak algılandığı bir dönemin hukuki tezahürüdür.

Kaynakça

- Augustine, Saint. *Sermons on the Liturgical Seasons*, (*The Fathers of the Church: A New Translation*). çev. Mary Sarah Muldowney, vol. 38. New York: Fathers of the Church, Inc., 1959.
- Baron, Salo Wittmayer. *Ancient and Medieval Jewish History*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1972.
- Baron, Salo Wittmayer. *A Social and Religious History of The Jews*. vol. 9 New York and London: Columbia University Press, 1965.
- Battenberg, Friedrich. *Das Europäische Zeitalter der Juden*, Band I. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990.
- Benson, Robert L. "Plenitudo Potestatis: Evolution of a Formula from Gregory VII to Gratian". *Studia Gratiana* 14 (1967): 195-217.
- Cohn, Willy. "Kaiser Friedrich II und die Deutschen Juden". *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 63, No.3 (1919): 315-332.
- Dubnow, Simon. *Weltgeschichte des jüdischen Volkes*. Band 5 Berlin: Jüdischer Verlag, 1927.
- Ehrman, Albert. "The Origins of the Ritual Murder Accusation and Blood Libel". *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought* 15, No. 4 (Spring 1976): 83-90.
- Fidora, Alexander. "The Latin Talmud and the Extension of Papal Jurisdiction over Jews". *Medieval Worlds* 11 (2020): 152-164
- Graetz, H. *History of Jews*. vol. 3 London: David Nutt, 1892.
- Grayzel, Solomon. *The Church and the Jews in The XIIIth Century*. Philadelphia the Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning, 1933.
- Guttmann, J. *Das Verhältniss des Thomas von Aquino zum Judenthum und zur Jüdischen Litteratur*. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht's Verlag, 1891.
- Haverkamp, Alfred. *Jews in the Medieval German Kingdom*. Online Edition: Trier University Library, 2015.
- Johnson, Hannah R. "Stories People Tell: The Blood Libel and the History of Antisemitism". *Law & Literature*, 28, No. 1 (2016): 11-26.
- Kampmann, Wanda. *Deutsche und Juden*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1981.
- Katz, Solomon. "Pope Gregory the Great and the Jews". *The Jewish Quarterly Review*, 24, No. 2 (Oct., 1933): 113-136.
- Kisch, Guido. *The Jews in Medieval Germany*. New York: Ktav Publishing House Inc, 1970.
- Kisch, Guido. "The Jewry-Law of the Medieval German Law-Books: Part II. The Legal Status of the Jews". *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 10 (1940): 99-184.

- Linder, Amnon. *The Jews in the Legal Sources of the Early Middle Ages*. Detroit: Wayne State University Press, 1997.
- Marcus, Jacob R. and Marc Saperstein. *The Jews in Christian Europe*. Cincinnati: Hebrew Union College Press, 2015.
- Rist, Rebecca. *Popes and Jews, 1095–1291*. United Kingdom: Oxford University press, 2016.
- Roth, Cecil. “Servi Camerae Regis”. *Encyclopaedia Judaica*. Edited by Fred Skolnik. 18: 317. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007.
- Somerville, Robert and Bruce C. Brasington. *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2020.
- Stow, Kenneth R. “Servi Camerae Nostrae”. *Dictionary of the Middle Ages*. Edited by Joseph R. Strayer. 11: 209-211. New York: Charles Scribner’s Sons, 1988.
- Täubler, Eugen. *Mitteilungen des Gesamtarchivs der Deutschen Juden*. Leipzig: Buchhandlung Gustav Fock, G.M.B.H. 1914.
- Thomas, Heinz. *Ludwig der Bayer [1282-1347] Kaiser und Ketzer*. Germany: Verlag Friedrich Pustet, 1993.
- Transier, Werner. “Speyer: The Jewish Community in the Middle Ages”. In *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, edited by Christoph Cluse, 435-447. Belgium: Brepols Publishers, 2004.

